

Velké stěhování národů doby bronzové ?

Násilí bez písemných pramenů

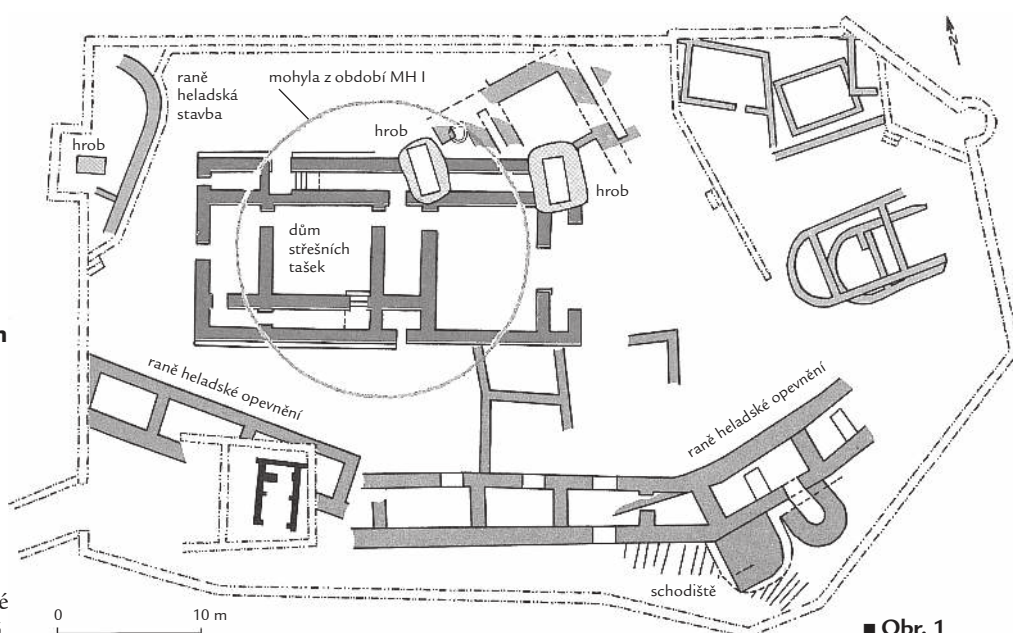
Je smutnou skutečností, že k rozhodujícím hybatelům vývoje lidské společnosti náleží násilí. Ty úseky lidských dějin, které jsou dokumentovány i písemnými prameny, nás o tom přesvědčují beze zbytku a není důvodu se domnívat, že tomu bylo jinak v dějinných úsecích, které psanou historií postrádají.

■ **Luboš JIRÁŇ**

Archeologický ústav
Akademie věd ČR, Praha

Jedním z takových období bez psané historie je evropská doba bronzová. Ta leží v epicentru zájmu archeologů již od dob počátků archeologie a výsledkem tohoto zájmu jsou tisíce monografií, studií a článků věnovaných tomuto dějinnému useku. Bronzová epocha tak dnes náleží k nejlépe poznáným prehistorickým úsekům vývoje evropského lidstva, ovšem toto poznání je založeno takřka výhradně na analýze a interpretaci archeologických artefaktů a kontextů. Takovým způsobem můžeme sice získat poměrně dobrou představu o ekonomicko-sociální struktuře tehdejší společnosti, její vyspělosti a částečně i o jejích ideových představách, ale postihnout z těchto pramenů konkrétní historické události je velice složité.⁽¹⁾

Proto jsou pro nás nesmírně zajímavé archeologické prameny z území dnešního Řecka, které se váží k 13. stol. př. Kr.. V nich jsou stopy po destrukcích tak zřetelné, že dovolu-jí formulovat závěr o vlně násilných akcí a s ní souvisejících transferů, jež postihly v této době jihovýchodní část Evropy a těsně sousedící území v Malé Asii a Africe.⁽²⁾ Je

■ **Obr. 1**
Lerna – plán
sídliště
z konce rané doby
heladské
s pohřební
mohylou nových
příchozích (podle
J. L. Caskey).

samozřejmě, že se v této souvislosti okamžitě objevuje otázka, kdo stál za těmito násilnostmi, a ve spektru možných odpovědí se objevily také hypotézy, že v nich mohli hrát určitou úlohu i tehdejší obyvatelé střední Evropy.

Pokud by se podařilo prokázat, že tomu tak skutečně bylo, stáli bychom před objevem nejstarší konkrétní dějinné události ve středoevropských dějinách.

Protože však po oněch událostech, zřejmě širokého rozsahu, vypovídají nejvíce archeologické prameny, které se podařilo odhalit v egejské oblasti, bude to právě oblast východního Středomoří, kam se budeme muset vydat.

Zrození nové civilizace

I když naším hlavním zájmem jsou události ze samotného závěru doby bronzové v egejské oblasti, neškodí snad poukázat na skutečnost, že celý příběh má také podobný začátek a je tudíž jakoby zahrnován do intervalu dvou v archeologic-

kých pramenech zřetelně zaznamenaných násilných událostí. Zdá se, že stejně jako konec, tak i počátek oné úžasné vyspělé civilizace doby bronzové v Egeidě byl doprovázen hrubým násilím.

Vše patrně začíná někdy okolo roku 2200 př. Kr., kdy je poměrně pozvolný vývoj rané doby bronzové na řecké pevnině dramaticky přerušeno. Násilný zásah je velmi dobře čitelný v archeologických situacích na mnoha lokalitách, především na Peloponésském poloostrově, kde je v sídlištních situacích doložena vlna destrukcí. Výborně jsou tyto události doloženy archeologickým výzkumem v Lerně (**obr. 1**).

Zde existovalo v rané době bronzové výstavně opevněné sídliště, které bylo na přelomu relativně chronologických fází EH II/EH III (viz chronologická tabulka **obr. 2**) násilným zásahem zcela zničeno a následující vývojová fáze se v archeologických pramenech odráží výraznou změnou v podobě nalézaných artefaktů. Keramika, jakož-

1 Někteří badatelé dokonce soudí, že je to nemožné, že archeologie je schopna pouze analyzovat a strukturalizovat kulturu „těch druhých“ a že historii dřívějších populací je možno zkoumat pouze tehdy, jsou-li k dispozici příslušné písemné prameny. Taková představa je ovšem poměrně demotivující. Pokud se tedy chceme pokusit získat představu o procesech, které probíhaly v Evropě zhruba před 33 stoletími, vycházíme raději z přesvědčení, že cílem archeologie jsou i historické interpretace a že je toho (případně v kombinaci s výsledky dalších vědních disciplín) schopna.

2 V Africe jsou o této události dokonce k dispozici písemné prameny

Raná doba bronzová		▼ Kréta	▼ řecká pevnina	
2800	EM I	keramika typu Pyrgos	EH I	
2200	EM II	keramika typu Vasiliki	EH II	Lerna
		požárové destrukce		požárové destrukce
2100	EM III	raná kamarská keramika	EH III	raná šedá minyjská keramika / anatolská keramika

Střední doba bronzová

1900 (1950)	MM IA	hieroglyfické písmo	MH I	šedá minyjská keramika
1850 (1900)	MM IB	období starých paláců		
1800 (1850)	MM IIA	lineární písmo A	MH II	žlutá minyjská keramika
1700 (1800)	MM IIB	vrchol kamarské keramiky		
		požárové destrukce		
1650 (1775)	MM III	období nových paláců	MH III	hrobový okrsek B v Mykénách

Mladší doba bronzová

1550 (1700)	LM IA	rostlinný styl na keramice	LH I	hrobový okrsek A v Mykénách
		erupce vulkánu na Théře (1628 ?)		
1450 (1610)	LM IB	mořský styl na keramice	LH IIA	tholos z Vafia
		požárové destrukce		
		přežívání paláce v Knossu		
1425 (1550)	LM II	keramika palácového stylu	LH IIB	lineární písmo B
		archiv tabulek s lineárním písmem B v Knossu		
1400 (1490)	LM III A1	malovaný sarkofág z Hagia Triada	LH III A1	Atreova hrobka v Mykénách
1325	LM III A2		LH III A2	stavba mohutného opevnění v Mykénách
		zničen Knossos		
1275	LM III B	pohřby v sarkofázích	LH III B1	zničen Pylos
1250			LH III B2	
1200	LM III C		LH III C1	
1150	LM III C střední	refugiální sídliště	LH III C střední	dožívá osídlení v Tírynthu a Phylakopi
1100			LH III C pozdní	Tíryns a Filakopi opuštěny

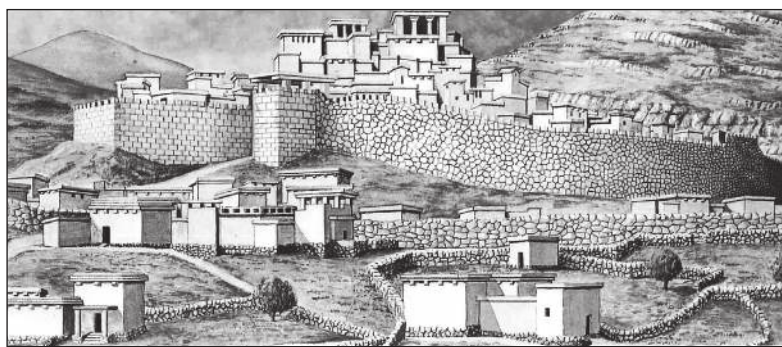
■ Obr. 2 Chronologická tabulka – Egeis.

to často určující deskriptor fází relativního chronologického třídění, najednou vykazuje zřetelné analogie s nádobami, které známe z této doby z Anatolie, a dobře koresponduje zejména s nálezy z vrstvy II v Tróji. Takováto nová keramika se objevuje nejenom v Lerně, ale je přítomna ve fázi EH III také v Tírynthu, Orchomenu či na lokalitách Agia Marina a Eutresis ve

středním Řecku nebo Kolonna na Aigině.

O zásadní kulturní přeměně svědčí i další zajímavý prvek. Na řecké pevnině se objevuje nový typ architektury, který představují samostatně stojící dlouhé domy zakončené apsidou. Takový typ staveb není v této oblasti před fází EH III znám.

Fáze EH III trvala přibližně 150 let a je zakončena další v archeologických situacích zachytitelnou destrukční vlnou, spojenou znovu s objevením se dalších nových, doposud ve zdejší oblasti neznámých prvků. Mezi ty nejčastěji zmiňované náleží keramické nádoby s otisky šňůry či stavby pohřebních mohyl. Velmi názorně lze tyto změny opět sledovat v Lerně, kde byla zjiš-

■ Obr. 3 Mohutnost mykénského opevnění byla na první pohled odstrašující (podle F. Bonvousta).

těna stavba honosné mohyly, která jako by symbolicky překryla destruktivní centrální stavbu předchozího sídliště.

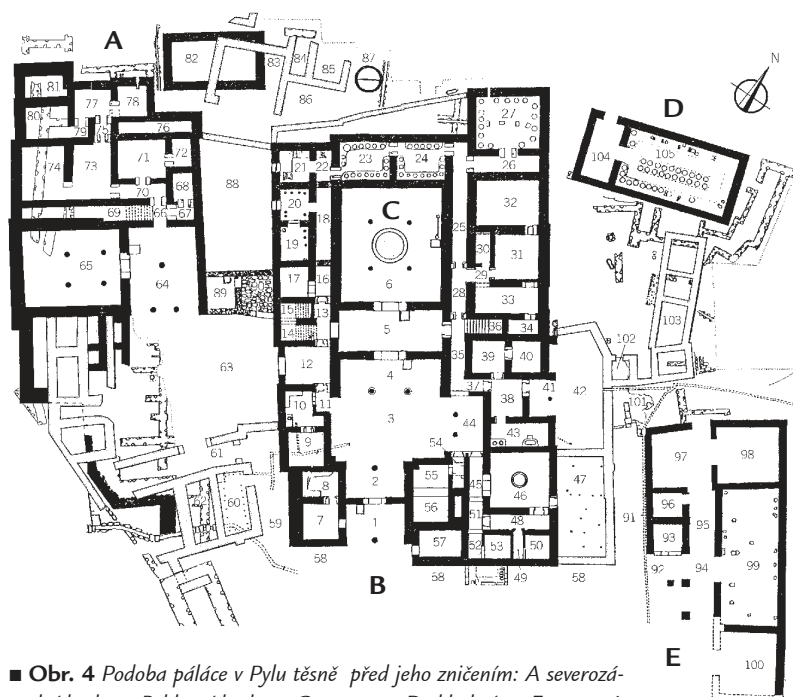
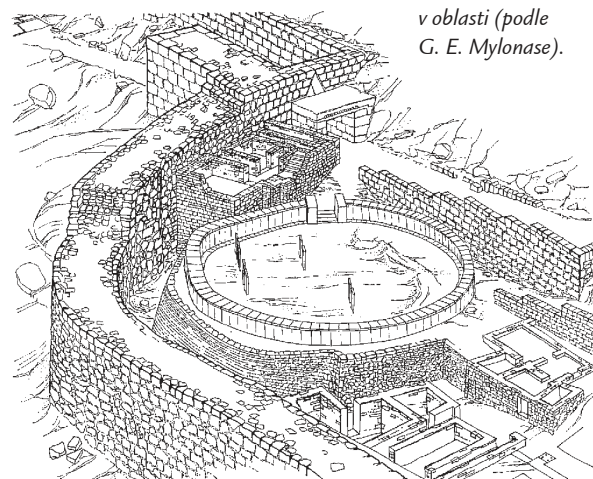
Tato druhá kulturní změna de facto uvozuje nástup střední doby heladské na řecké pevnině na počátku 2. tisíciletí př. Kr. a je přisuzována další migraci či infiltraci nového obyvatelstva do oblasti. Soudí se, že právě tato změna odráží příchod protořecké (achájské) populace na řeckou pevninu, snad z oblastí ležících odsud na sever nebo severovýchod. A to je již ta civilizace, jejíž konec budeme analyzovat.⁽³⁾

Následných 600 let existuje v Egeidě vyspělá civilizace, kterou charakterizuje vnitřní soupeření jednotlivých center uvnitř oblasti a bohaté kontakty s okolním světem, jež jsou doloženy archeologickými prameny v podobě nálezů exportního luxusního zboží v Egyptě a v Malé Asii, kam se orientuje hlavně obchod krétské minojské civilizace, a v západním Středomoří a oblastech na sever od Řecka, kam vysílá kulturní impulsy spíše pevninská kultura heladská. Tyto impulsy dosahují až do střední Evropy, i na území Slovenska a Čech. Postupem času přebírají pevninská centra moc

v celé Egeidě, po výbuchu sopky na Théré ovládají i Krétu.

Někdy před polovinou 2. tisíciletí př. Kr., kdy v relativně chronologickém schématu začíná pozdní doba heladská (LH I), se tak v oblasti Egejského moře profiluje pouze jeden mocenský útvar fungující patrně na principu jakéhosi volnějšího soustátí drobných politických útvarů s Mykénami (obr. 3) jako vůdčí politickou jednotkou.⁽⁴⁾ Tento stav přetrvává až do 13. stol. př. Kr.

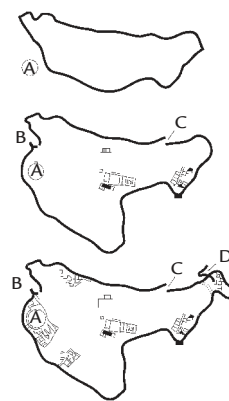
■ Obr. 6 Mladší hrobový okrsek A byl v Mykénách umístěn uvnitř hradeb, což mohlo souviset s neklidnou situací v oblasti (podle G. E. Mylonase).

■ Obr. 4 Podoba paláce v Pylu těsně před jeho zničením: A severozápadní budova; B hlavní budova; C megaron; D sklad vína; E severovýchodní budova (podle D. Preziosi a L. A. Hitchcock).

Scéna

Okolo roku 1300 př. Kr. začíná na základě konvenčního typologického třídění v egejské oblasti pozdní heladská fáze IIIb (LH IIIb). Ve středoevropském prostoru je to doba, kdy vyznívá civilizace mohylových kultur střední doby bronzové a formuje se zcela nové kulturní prostředí kultur popelnicových polí, v němž dochází mimo jiné k všeobecnému přechodu k žárovému pohřebnímu ritu a pohřbívání zpopelněných ostatků zemřelých na rozsáhlých společných pohřebištích. Můžeme také sledovat markantní změnu materiální kultury a zřejmě dochází i ke změně náboženských představ tehdejších obyvatel severnějších částí Evropy. Zdá se, že celou tuto proměnu doprovází určitý společenský neklid, a snad i dílčí migrace. Ony události archeologické prameny zaznamenávají v situacích prokazujících lokální katastrofy a násilí,⁽⁵⁾ prostřednictvím výskytu nestandardních typů

■ Obr. 5 Vývoj podoby mykénské opevnění: A hrobový okrsek A; B Lvi brána; C postranní brána; D skrytá cisterna (podle D. Preziosi a L. A. Hitchcock).

3 Poměrně zajímavá je hypotéza, která předpokládá ústup části předchozí populace, postižené první nebo druhou vlnou, na Krétu, kde by měla být původcem rychlého rozvoje tamější vyspělé civilizace.

4 Proto si dovoluji používat v textu pro pozdní dobu heladskou ne zcela přesný termín mykénská doba či mykénský svět.

5 Srov. následující článek M. Salaše „Lidské oběti jako projev agresivity v době bronzové“ v tomto čísle.

výrobků, či např. zjišťováním nestandardních funerálních obyčejů naznačujících možné migrace jednotlivců či skupin.

Naopak v egejské oblasti na počátku 13. stol. př. Kr. stabilita mykénské společnosti přetrvává. Vládnoucí vrstva se reprezentuje stavbou okázalých kamenných kopulovitých hrobek, snad aby zdůraznila přetrvávající kontinuitu s obyčejí předcházejících kvetoucích století. V této době jsou naposledy rekonstruovány paláce v Tirynthu a Pylu a také Mykény a Théby získávají známou finální podobu (obr. 4-8).

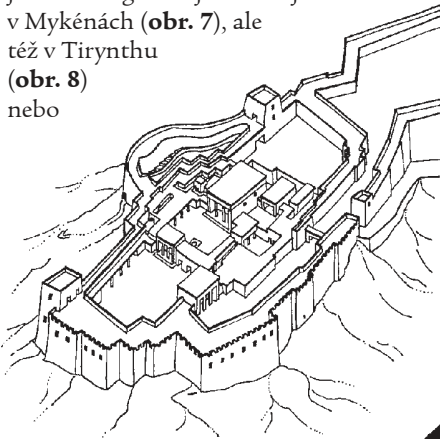
Když ovšem podrobněji analyzujeme poznatky o těchto posledních přestavbách získané archeologickými výzkumy, shledáváme, že společným rysem, který je provází, je nápadná snaha o posílení defenzivního efektu vytvořením nových účelnějších a masivnějších fortifikací.

Tato opatření však očividně nepřinesla kýžený výsledek a během 13. stol. př. Kr. dochází v celém zdejším prostoru k obrovské destrukci, patrně největší v celé řecké historii.

Apokalypsa

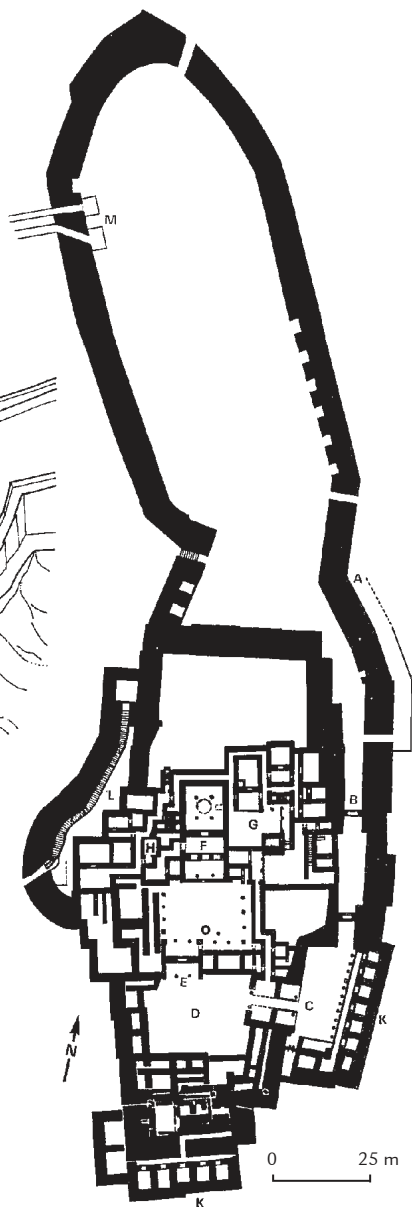
Bližší upřesnění tehdejších událostí čerpáme opět pouze z archeologických pramenů, ovšem mnohé sekvence jsou z nich dobře patrné. Můžeme považovat za jisté, že Théby byly destruovány krátce po začátku 13. stol. př. Kr., stejně tak byly zřejmě v téže době zničeny palác v Pylu nebo velká rerezentativ-

ní stavba v Orchomenu. Mykény a některá další centra byla rovněž v souvislosti s těmito prvními agresemi znatelně poničena a následně ještě více opevňována, jistě pod dojmem oněch prvních ataků. Tato nová opevnění, zřejmě v očekávání nějaké velké hrozby, se začala budovat někdy po polovině diskutovaného století a dokládají je archeologická zjištění nejen v Mykénách (obr. 7), ale též v Tirynthu (obr. 8) nebo

naathénskéakropoli. Archeologické prameny dokonce dokazují, že se v té době obyvatelé mykénského světa snažili de facto opevnit celý Peloponéský poloostrov prostřednictvím mohutného valu, který byl budován v místech spojení poloostrova se severní pevninou na Isthmické šíji (obr. 9a, 9b).

Provedená opatření ale nepomohla, navzdory jim došlo na konci 13. stol. př. Kr. k obrovským destrukcím, a to nejen v Mykénách či v Tirynthu, ale podobné stopy zachycuje archeologické bádání i na mnoha dalších místech. Byla dokonce zničena i mykénská kolonie Milét na pobřeží Malé Asie. Také na Krétě zazname-

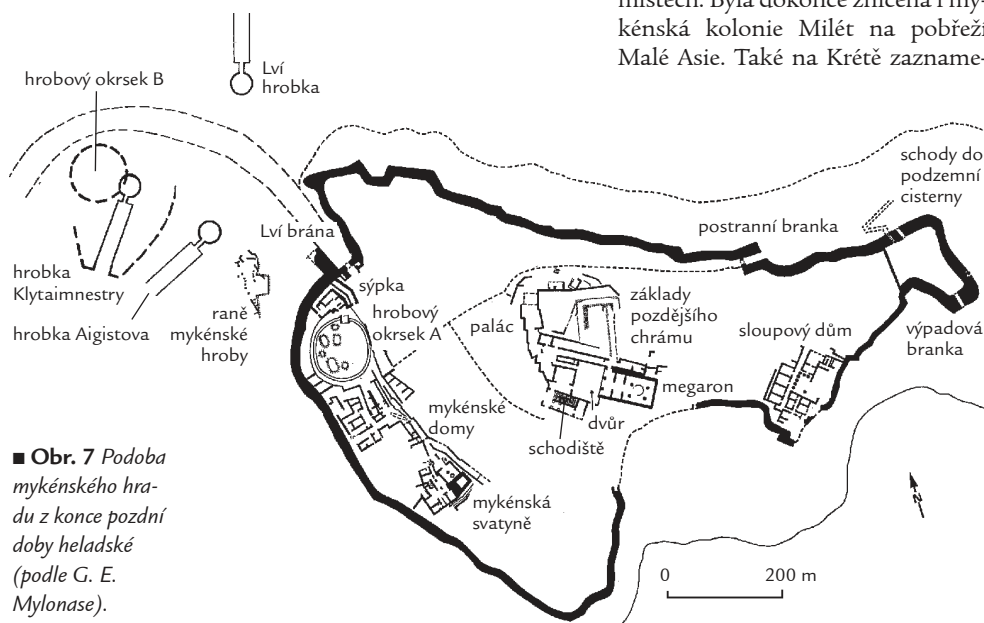

■ Obr. 8 Ani mohutné opevnění nepomohlo zabránit zničení Tirynthu (podle G. E. Mylonase).

náme podobné události, velká část lokalit je zničena, jinde se lidé přesunují do nových, lépe chráněných a skrytějších poloh (obr. 10).

Navzdory intenzivní snaze o jednoznačné vysvětlení oněch událostí jsou stále jako příčina této destrukce mykénského světa zvažována tři různá alternativní vysvětlení:

První z nich počítá s **přírodní katastrofou**, která mohla jednorázově (např. zemětřesením), nebo dlouhodobějším působením (např. v důsledku sucha způsobeného klimatickými změnami) způsobit hladomor a sociální otřesy. Takové změny mohly samozřejmě hrát podstatnou úlohu, ale nevysvětlují

■ Obr. 7 Podoba mykénského hradu z konce pozdní doby heladské (podle G. E. Mylonase).

nijak věrohodně výše uvedená archeologická zjištění.

Existuje také hypotéza o **interním soupeření jednotlivých mocenských center**, která hledá podporu zejména v analogiích v následné době – vzpomeňme řevnivost a války mezi jednotlivými městskými státy a vlastně i trojskou válku. Této hypotéze však očividně neodpovídá velikost destrukcí ani prokázaná následná emigrace obrovského počtu lidí z postiženého území, kde zůstávají některé dříve hustě osídlené oblasti takřka liduprázdné.

Nejpravděpodobněji se proto dají zjištěné destruktivní stopy vysvětlit externím vpádem, tedy **invazí cizí populace** do mykénského světa. Této hypotéze nejlépe odpovídá situaci zaznamenaná v okolních oblastech a také podoba archeologických pramenů, které máme k dispozici.

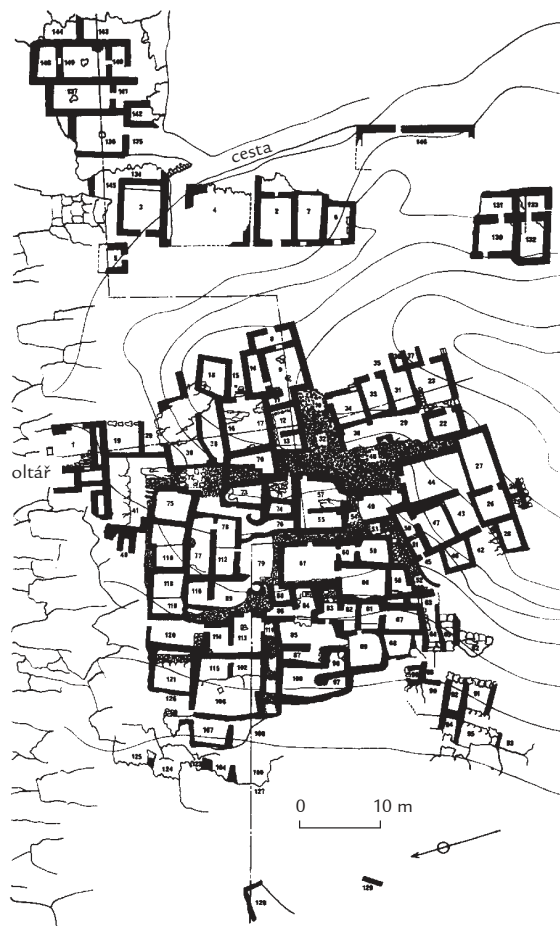
Stopy na místě činu

V Egejské oblasti totiž v této době evidujeme přítomnost četných artefaktů, které jsou zcela jistě zdejšímu kulturnímu prostředí cizí. Např. nálezy mečů s jazykovitou rukojetí (**obr. 11**) odpovídají mečům obvyklým ve středoevropském

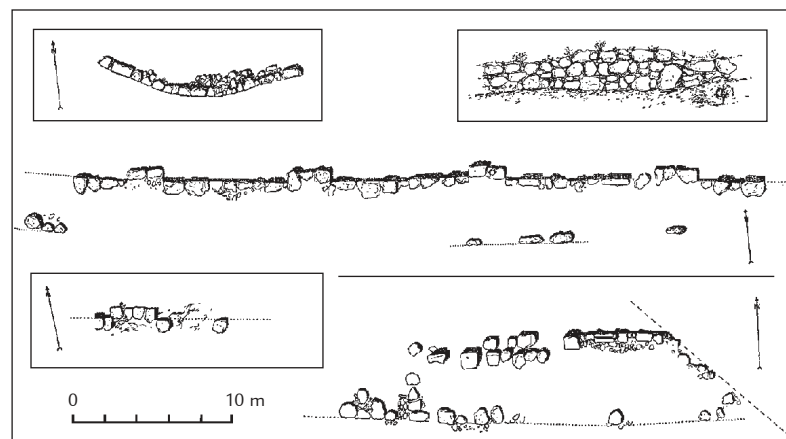
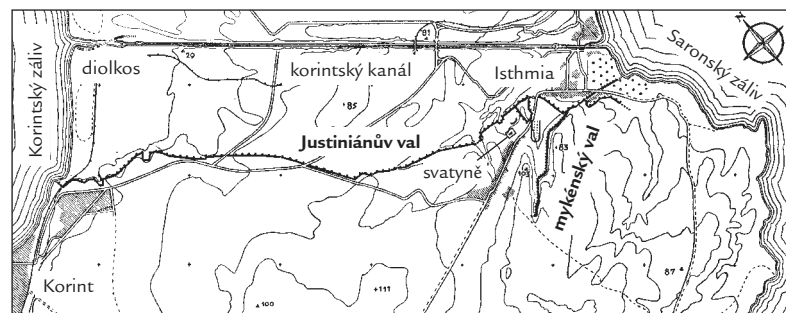
prostoru, v Itálii a na Balkáně. Artefakty cizí provenience jsou také nalézány kopí s tulejí a plamenovitým hrotem, středoevropské tvary bronzových nožů, tzv. peschierské dýky, či nejranější typ tzv. smyčcovité spony. Problémem ovšem zůstává, že jakkoliv se většina těchto artefaktů váže ke konci fáze LH IIIb, nelze přesto jednoznačně rozhodnout, zda jde o zbraně a nástroje útočníků, nebo pouze o importy různého původu a určení.

Nejprůkaznější doklady o přítomnosti cizího etnika v oblasti tak přináší zdejší nálezy hrubé v ruče vyráběné keramiky, která jistě nemohla být předmětem zájmu domácích obyvatel. Proto je pravděpodobné, že byla do mykénského světa přinesena populací, která ji užívala. Taková keramika se často objevuje v postdestrukční fázi (LH IIIc) v Tiryntu, ale je doložena již i v destrukční vrstvě na konci fáze LH IIIb 2.

Ráz této ručně vyráběné keramiky není ovšem z hlediska výrobních okruhů jednotný. Často je ji možno ztotožnit s keramikou ze západního Balkánu, jindy se podobá keramice obvyklé v Itálii v protovillanovském prostředí (**obr. 13**).

■ **Obr. 10** Podoba horského refugia Karphi na Krétě, které patrně poskytl domov obyvatelům v době katastrofálních nájezdů (podle M. Schäfera).

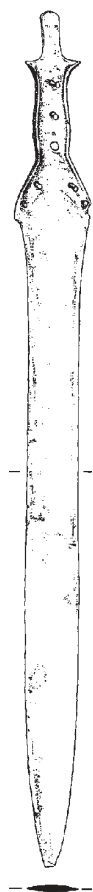

■ **Obr. 9** Plán objevených pozůstatků mykénského obranného valu na Isthmu (podle O. Broneera).

Podporu argumentům o proniknutí cizí populace do Helady přináší také ojediněle nalézané pohřby spálených těl v nádobách snad již na konci fáze LH IIIb a jistě pak ve fázi LH IIIc, kdy se navíc objevuje nápadná nesourodost v pohřebním ritu. Rodinné hrobky, které byly dříve neobvyklejší, jsou nyní ve velké míře doplňovány individuálními hroby jak spálených, tak nespálených těl.

Pro násilný vpád cizí populace svědčí i doklady o masové emigraci obyvatelstva z pevninského Řecka do nových oblastí mimo Řecko – hlavně do Malé Asie, Itálie a na Sicílii. Stejná situace je doložena i na Krétě, kde dochází k podobnému úbytku populace jako na pevnině, a také zde existují jasné doklady destrukcí nížinných sídlišť. Současně vznikají nová refugiální centra v horách (**obr. 10**).

Přijmeme-li teorii vnějšího útoku na mykénský svět, musíme uvažovat i o jeho směru. Z tohoto pohledu je pro nás velmi důležitý

■ Obr. 11 Meč typu Naue II objevený na Krétě sem byl bezpochyby dopraven ze severnějších evropských oblastí (podle B. Hoaglanda).

nález onoho valu stavěného napříč Isthmickou šíjí, který se začal budovat ke konci fáze LH IIIb. Toto opevnění zřetelně indikuje nebezpečí útoku ze severu. Také pevnost Gla v Boiotii byla s velkou pravděpodobností stavěna jako vojenské refugium (obr. 12). Ostatně ve stejné době byla silně opevňována athénská akropole, ležící na hlavním tahu na Peloponés.

Nálezová situace jasně ukazuje, že v oně době nejvyššího ohrožení se obyvatelé řecké pevniny stahovali do míst u mořských cest a stavěli obranný val na sever od centrálních lokalit. Zřejmě se tedy obávali vpádu po souši, který očekávali ze severu, z barbarských oblastí Evropy.

A právě zde, v těchto severnějších oblastech, prokazují archeologické prameny z této doby nové poměrně zřetelné změny. Můžeme sledovat četné pronikání elementů z východoalpského výrobního okruhu do tzv. protovillanovského prostředí v Itálii a dokumentujeme pronikání podobného proudu do Srbska a Bosny. Z hlediska kovových výrobků tehdy vzniká jednotná metalurgická provincie zahrnující středoevropské Podunají, villanovskou Itálii, severní část Balkánu až po Transylvánii a v centrálním Balkánu zasahující do údolí Stumy a Vardaru. Nezahrnuje již východní Bulharsko a řeckou Thrákii, ty náležely jinému kulturnímu světu.

Současně se keramika s určitými typickými prvky označovaná jako tzv. „lužické zboží“ objevuje v oblasti mezi Vardarem a Moravou a proniká až do heladských lokalit Kastanu a Assiru na severu Řecka. Toto „lužické zboží“, stejně jako protovillanovská keramika v Itálii, odpovídá okruhu popelnicových polí ze středovýchodu Evropy, který zahrnoval jižní Moravu, Dolní Rakousko, jihozápadní Slovensko, maďarskou Transdanubii, Slovinsko, Chorvatsko, severní Bosnu a Srbsko. Nese také výrazné shodné rysy s kulturou Gáva, rozšířenou zejména ve východní části Karpatské kotliny. To vše naznačuje expanzi kultur popelnicových polí do jižnějších oblastí.

Na základě uvedených poznatků se zdá být velmi pravděpodobné, že zkázu mykénskému světu je opravdu možno dát do souvislosti se vpádem nájezdníků ze severnějších oblastí. Otázkou zůstává charakter tohoto vpádu.

Ten mohl mít teoreticky dvě podoby. Mohlo se jednat pouze o jednorázový ozbrojený vpád, kterým byla destruována existující civilizace, ale útočníci se opět stáhli, nebo mohla být externí ozbrojená invaze spojená s usazením nájezdníků, kteří zapříčinili destrukci sídelních aglomerací a stali se rozhodující skupinou obyvatel nově vznikajících sídlišť.

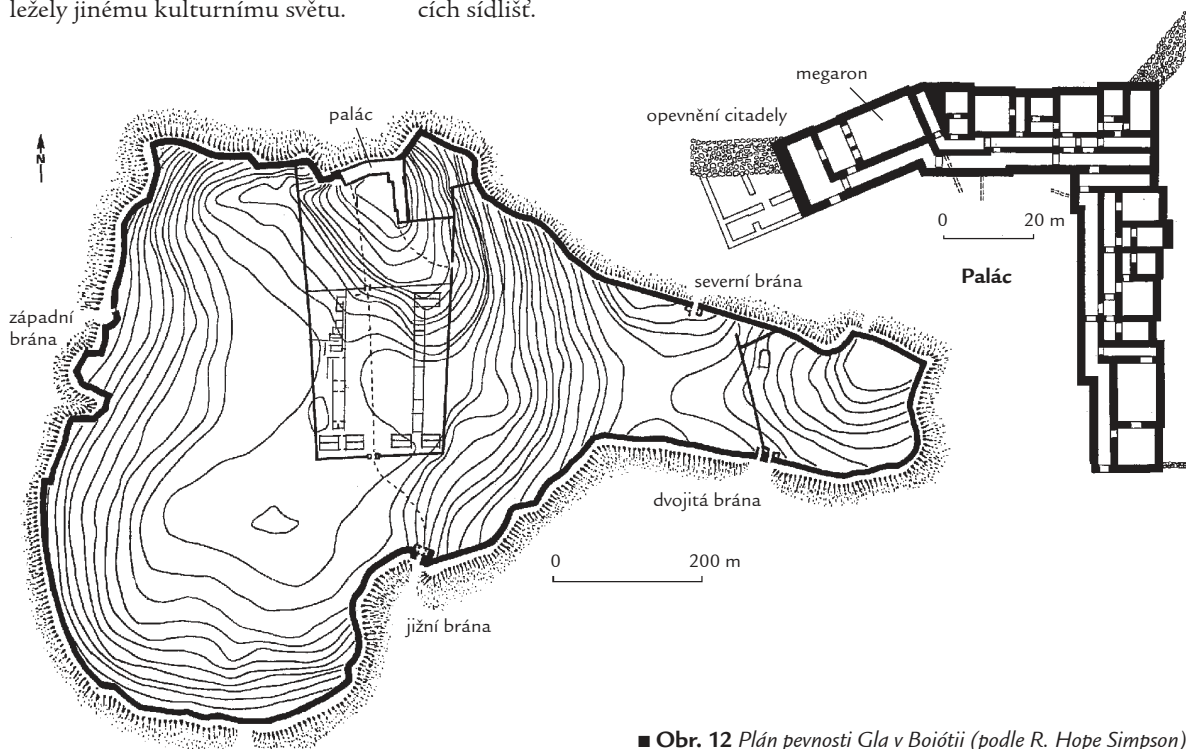
Výsledky předpokládané násilné migrace jsou očividné, celá oblast zřetelně trpěla. Těch několik lokalit, které byly blíže zkoumány, vykazují stejný obraz – totální destrukci. Největší centra se posléze snad opět poněkud vzchopila, populace se stáhla na venkov, jak tomu nasvědčují nekropole Asibe v jižní Argolidě nebo na Euboi. Jinde dochází k depopulaci, velké skupiny obyvatel jsou zřejmě vybity nebo emigrují.

Situace na řeckých ostrovech je prozkoumána méně, ale také zde jsou doloženy horečnaté fortifikační aktivity ve 13. století př. Kr. na Siphnu a Mélu. Na Paru bylo postaveno opevněné sídlo v horách někdy kolem roku 1200 př. Kr. Velké množství obyvatel Dodekanés se stejně jako obyvatelstvo z pevniny usazuje na pobřeží Malé Asie, ostrov Karpathos je zcela opuštěn, také Kós je dočasně skoro vylištěn.

Pachatelé

Ve všech těchto souvislostech se jeví jako nejpravděpodobnější úvaha o usazení alespoň části nájezdníků v oblasti. V teoretické rovině předstíral již anglický badatel Sinclair Hood tři základní modely, jaké může mít taková událost důsledky.

Může dojít k invazi skupin s vyšší kulturní úrovní do méně vyvinuté oblasti – tomu se obvykle říká

■ Obr. 12 Plán pevnosti Gla v Boiōtii (podle R. Hope Simpson).

kolonizace. V případě kolonizace se mění stávající kultura, nový sociální systém je prosazen mocí, původní obyvatelé jsou odsunuti do podřadných rolí a původní kulturní rysy hrají podřadnou úlohu, sousedé těchto kolonizovaných území nebyvají naopak novou kulturou zásadně dotčeni. Je-li skupina kolonistů malá nebo rozdíl mezi kulturní úrovní obou skupin není příliš velký, vzniká mixované kulturní prostředí. Také jestliže příchozí vytvoří pouze vládnoucí třídu, změny se projevují spíše v technických dovednostech a inovacích.

Dojde-li k invazi nositelů méně vyvinuté kultury do vyvinutějšího kulturního prostředí, závisí výsledný efekt opět na velikosti skupiny útočníků. Určitě nemůžeme v případě násilných vpádů v evropské prehistorii počítat s kompletní výměnou populace (takový extrémní případ může připadat v úvahu snad pouze u nomádských populací). Obvykle, i když jsou vybiti všichni muži schopni nosit zbraň, zůstanou ženy a děti, tedy 2/3 populace. Úplné vyhlazení původního obyvatelstva nebývá až na výjimky (Vikingové) obvyklé. Spíše dochází k tomu, že příchozí skupina převezme majoritu ve společnosti a zbytky staré populace představují pak minoritu na nižší sociální úrovni. Civilizační standard příchozích převládne a výsledkem je regrese porobené kultury. Noví vládcí využívají dovednosti domácích řemeslníků

a stejně tak jsou využity další momenty vyspělejší potlačené kultury, které přijdou uchvatitelům užitečné. Když je invazní skupina malá, můžeme v archeologických nálezech příslušný odraz takové události sledovat zejména v podobě zbroje a mužské módy, pokud je skupina větší, a má tedy s sebou i ženy, potom i v módě ženské. Staré techniky nicméně většinou přetrvávají, Celkový obraz závisí i na tom, jak je příchozí kultura bohatá.

Jestliže jsou obě kultury na stejné úrovni, potom zůstává kultura příchozích zachována zejména v okruhu vládnoucí třídy, ale využívá i kulturní prvky druhé kultury a výsledkem je symbiosa obou.

Agresori často mluví i jiným jazykem, Zde platí, že skupina, která přichází bez žen, ztratí vlastní jazyk během dvou generací, jestliže si přivádí vlastní ženy, přetrvává znalost původního jazyka útočníků déle a u dominantních nájezdníků je jazyk prosazen (příkladem z pozdější doby je prosazení slovanského jazyka v Bulharsku, či maďarštiny v Uhersku).

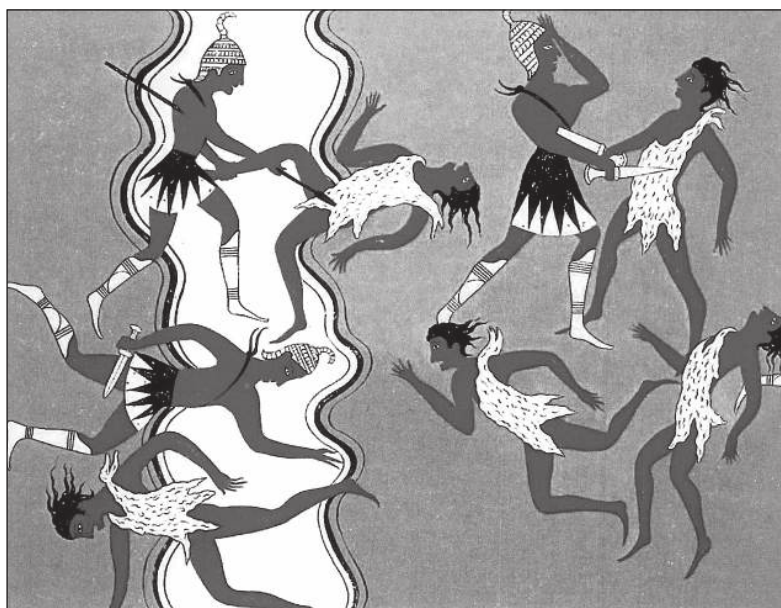
Budeme-li porovnávat situaci, jak je dochována v archeologických pramenech z mykénského prostředí fází LH IIIb a LH IIIc, s jednotlivými modely, potom můžeme konstatovat, že vše hovoří pro invazi větší skupiny agresorů do kulturně vyspělejšího prostředí. (**obr. 14, obr. 15**)

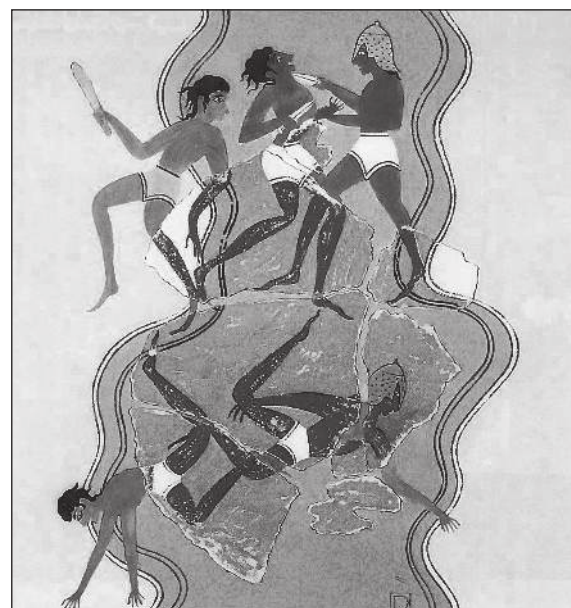
■ **Obr. 13** Ručně robená keramická nádoba, původem patrně z Itálie, nalezená v destrukčních vrstvách LH IIIc v Lefkandi (Xeropolis) na ostrově Euboia (podle D. Evelyn).

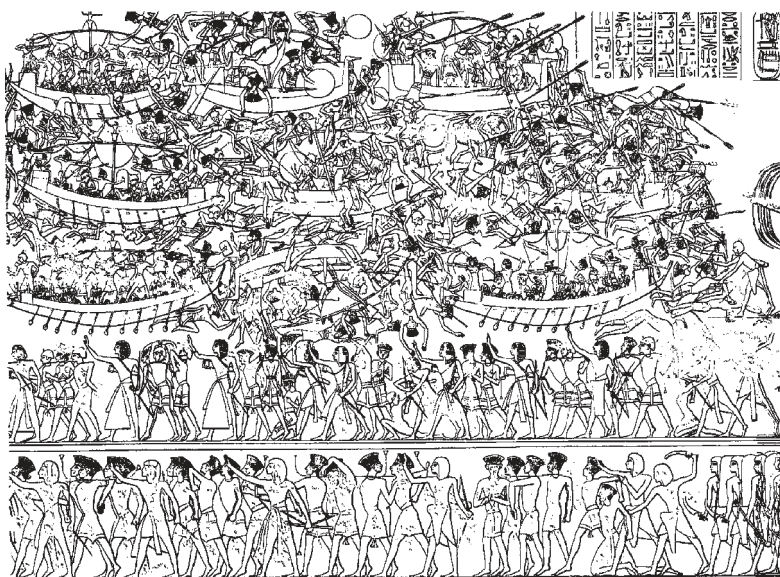

■ **Obr. 14** Váza s bojovníky nalezená v Mykénách představuje účastníky tehdejšího konfliktu (archiv autora).

■ **Obr. 15** Bitva mykénských bojovníků s cizími válečníky – freska z paláce v Pylu z doby těsně před jeho zničením (podle E. Karpozini – Dimitriadi).

■ Obr. 16
Egypské Théby
– bitva Egypťanů
s tzv. mořskými
národy
(podle H. Müller-
Karpeho).

Širší kontext

Rozšíříme-li ovšem náš pohled na větší území, zpozorujeme, že destrukce mykénského světa byla pouze jednou epizodou dramatu, které se odehrávalo v posledních desetiletích 13. stol. př. Kr. v celé oblasti východního Středomoří. Tehdy totiž byly zničeny nejen mykénské paláce, nýbrž také Egypt, jehož písemné prameny hovoří o ataku tzv. mořských národů (obr. 16), ztrácí svoji kontrolní moc v oblasti, je zničena i Chattušaš, chetitská nekropole a nájezdy jsou evidentně postiženy i Syrie, Palestina a Kypr. Destrukce celého regionu byla všeobecná a zničující, následující období je plné zmatků, ve kterém jsme svědky emigrací a přeskupování populací. Některé regiony jsou jakoby zničeny, na jiných místech se objevují sídliště s jinou materiální kulturou, kde se spojují a kombinují prvky starého prostředí s prvky zcela novými. Jen sporadicky lze sledovat určité snahy o navrácení původní stability, ty ale nebyly v celkovém měřítku úspěšné, revitalizace na různých stupních proběhla jen v některých regionech. Kromě Řecka, kde dochází k zásadní depopulaci a celkovému konci mykénské civilizace, způsobily popisované události i pád chetitské říše. Chetitská kultura přetrvává sice ještě nějaký čas v severní Sýrii, ale původní území připomíná poušť. Na Kypru je zničena kvetoucí civilizace a nastupuje hluboká recese. Egypt, asi nejvýznamnější imperiální síla v oblasti, trpí sérií útoků a vnitřními rozbro-

ji. Pouze v Palestině se zřejmě podařilo dosáhnout obnovení původních poměrů, domácí populace snad nově příchozí asimilovala.

Při vědomí obrovského rozsahu těchto ničivých událostí se nezdá být pravděpodobné, že by všechny destrukce ve východním Středomoří byly způsobeny jedněmi nájezdníky a proběhly jednorázově. Spíše se na počátku 13. stol. př. Kr. stalo cosi, co způsobilo neklid v celé oblasti. Z egyptských písemných zpráv víme, že v heterogenním soustředění, které napadalo nilskou říši, byly populace z Malé Asie, Afriky a také patrně některé populace ze západního Středomoří a Balkánu. Zdá se, jako by se do těchto akcí zapojili příslušníci mnoha kulturních společenstev, a do varu se dostává celá širší oblast jižní Evropy. Nálezy signifikantních artefaktů v Egeidě, ale i např. v Levantě potvrzují, že účast skupin válečníků z okruhu kultur popelnicových polí na válečných taženích do východního Středomoří je možno jen stěží vyložit.

Vyústění dramatu

V případě řecké pevniny doposud shromážděné indicie naznačují, že se mykénský svět stával zpočátku obětí jednotlivých loupeživých nájezdů jistě i z moře, jak o tom svědčí zprávy z Pylu, ale postupně nabyla na největším významu hrozba barbarských útoků vedených ze severu a patrně po souši. Takové atak skutečně okolo roku 1200

př. Kr. přišel, způsobil konec kvetoucí bronzové civilizace v Řecku, vyvolal zásadní změny v uspořádání společnosti a exodus velké části původní populace. To následně umožnilo dosídlení některých oblastí kmenem Dóřů. Spojení tradice a inovace během následné formativní periody označované příznačně jako „Dark Age“ pak připravilo zrození nové společnosti antického Řecka.

Celkově způsobily události ze 13. stol. př. Kr., někdy označované jako stěhování národů doby bronzové, velké změny na pomyslné politické mapě tehdejšího světa. Po uklidnění všech pohybů se na scéně historie vynořily nové národy, např. Feničané a Židé v Palestině, Lýdové, Frýgové a Mýsové v Anatolii (posledně dva jmenované národy přišly ostatně podle pověsti z Balkánu), ale také se podle legend konstituovaly historické národy Itálie.

Pokud se tedy uvedená představa o tom, co se odehrávalo v posledních stoletích 2. tisíciletí př. Kr. ve Středomoří, blíží skutečnosti, potom jsou tyto události svým rozsahem a dopadem skutečně plně srovnatelné s procesy, které probíhaly v Evropě v 5. a 6. stol. po Kr. a které jsou tradičně označovány jako stěhování národů.

Vybraná literatura

- J. Bouzek: *The Aegean, Anatolia and Europe: Cultural Interrelations in the Second Millennium B.C.* (Prague 1985).
J. Bouzek: *Invasions and Migrations in the Bronze Age Aegean.* (Eirene XXX, 1994, 155-160)
V. R. d'A. Desborough: *The Last Mycenaeans and their Successors* (Oxford 1964).
O. Dickinson: *The Aegean Bronze Age* (Cambridge: Cambridge 1994).
S. Hood: *The Home of the Heroes: The Aegean Before the Greeks.* (London: Thames & Hudson, 1967)
S. Hood: *Evidence for Invasions in the Aegean Area at the End of the Early Bronze Age.* In: Cadogan, G. (ed.). 1986: *The End of Early Bronze Age in the Aegean.* (Leiden 1986).
D. Preziosi – L. Hitchcock: *Aegean Art and Architecture* (Oxford: Oxford 1999).
C. Runnels – P. Murray: *Greece Before History* (Stanford 2001).
F. Schachermeyr: *Die ägäische Frühzeit IV: Griechenland im Zeitalter der Wanderungen* (Vienna 1980).
A. M. Snodgrass: *The Dark Age of Greece* (Edinburgh 1971).